

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ МУЛЬТИБ'ЄКТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ТЕРНАРНОГО ПІДХОДУ

© 2018 МІЩУК Є. В.

УДК 330.10:338
JEL Classification: F52

Міщук Є. В.

Розвиток підприємства в контексті мультиоб'єктності економічної безпеки та тернарного підходу

Мета статті полягає в дослідженні змісту поняття «розвиток підприємства» в контексті мультиоб'єктності економічної безпеки з урахуванням тернарного підходу до їх сутності. У результаті аналізу фахової економічної літератури виявлено, що вчені пропонують розрізняти такі поняття, як «розвиток» і «зростання». Проте акцентовано увагу на тому, що в конкретному часовому інтервалі розвиток може бути представлений і як зростання, і як вдосконалення, і як інші види змін. Показано, що розвиток і зростання є взаємопов'язаними поняттями, а тому їх не слід протиставляти. Аналізуючи, систематизуючи й узагальнюючи наукові праці багатьох учених, було розглянуто дефініції терміна «розвиток» на основі імперативних понять «процес» і «зміни». Виявлено, що об'єктами розвитку виступають процеси зростання розмірів підприємства та його показників, вдосконалення системи, перехід у новий стан, трансформація підприємства, а також зміни характеристик системи, діяльності підприємства, стану підприємства, траєкторії його руху та зміна безпосередньо самого підприємства. Обґрунтовано, що, розглядаючи зміни, необхідно розрізняти дві площини: зміни як прояв перемін у внутрішньому середовищі та/або зовнішньому середовищі підприємства внаслідок дії різних чинників та/або стейкхолдерів; зміни як реакція підприємства на вищенаведені зміни. При цьому такі зміни можуть бути незапланованими та/або являти собою наслідок дії спеціально розроблених заходів. Наявні підходи до визначення сутності поняття «розвиток» доповнено комплексним, структурним і структурно-синергетичним підходами. Зазначено, що типологізація підходів до сутності категорії «розвиток» залежатиме, насамперед, від мети дослідження. При дослідженні основних законів розвитку акцентовано увагу на спільних рисах з категорією економічної безпеки. Зазначено, що розвиток може бути її об'єктом, і навпаки – економічна безпека може стати об'єктом розвитку підприємства. Обґрунтовано, що об'єкти розвитку підприємства водночас являються як об'єктами його економічної безпеки й захисту, так і джерелом небезпеки. Запропоновано тернарний підхід до розуміння сутності розвитку підприємства одночасно як процесу, результату (нового стану) та ресурсу підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, зміна, процес, розвиток, стан, тернарний підхід.

Табл.: 2. Бібл.: 56.

Міщук Євгенія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування, Криворізький національний університет (вул. Віталія Матусевича, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

E-mail: tdutybz.077@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4145-3711

УДК 330.10:338
JEL Classification: F52UDC 330.10:338
JEL Classification: F52

Мищук Е. В. Развитие предприятия в контексте мультиобъектности экономической безопасности и тернарного подхода

Цель статьи заключается в исследовании содержания понятия «развитие предприятия» в контексте мультиобъектности экономической безопасности с учетом тернарного подхода к их сущности. В результате анализа профессиональной экономической литературы выявлено, что ученые предлагают различать такие понятия как «развитие» и «рост». Однако акцентировано внимание на том, что в конкретном временном интервале развитие может быть представлено и как рост, и как совершенствование, и как другие виды изменений. Показано, что развитие и рост являются взаимосвязанными понятиями, поэтому их не следует противопоставлять. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды многих ученых, были рассмотрены дефиниции термина «развитие» на основе императивных понятий «процесс» и «изменения». Выведено, что объектами развития выступают процессы роста размеров предприятия и его показателей, совершенствование системы, переход в новое состояние, трансформация предприятия, а также изменения характеристик системы, деятельности предприятия, состояния предприятия, траектории его движения и изменение непосредственно самого предприятия. Обосновано, что, рассматривая изменения, необходимо различать две плоскости: изменения как проявление перемен во внутренней среде и/или внешней среде предприятия вследствие воздействия различных

Mishchuk I. V. Enterprise Development in the Context of Multi-Object Economic Resilience and a Ternary Approach

The aim of the article is to study the content of the concept "enterprise development" in the context of multi-object economic resilience, with regard to the ternary approach to its essence. As a result of the analysis of the economic literature, it is revealed that scientists propose to distinguish between such concepts as "development" and "growth". However, attention is focused on the fact that in a specific time interval, development can be represented as growth, improvement, and other types of changes. It is shown that development and growth are interrelated concepts, thus they should not be opposed. By analyzing, systematizing and summarizing scientific works of a number of scientists, definitions of the term «development» based on imperative concepts «process» and «change» are considered. It is revealed that the objects of development are processes of growth of an enterprise's size and its indicators; improvement of its system; transition to a new state; transformation of the enterprise; changes in the characteristics of the enterprise's system, its activity, state, its movement trajectories, as well as changes of the enterprise itself. It is substantiated that, considering the changes, it is necessary to distinguish two dimensions: changes as a manifestation of changes in the internal environment and / or the external environment of an enterprise due to the influence of various factors and / or stakeholders; changes as the response of the enterprise to the above changes. However, such changes may be unplanned and / or represent the result of the action of specially developed events. The existing approaches to defining the essence of the concept

факторов и/или стейкхолдеров; изменения как реакция предприятия на вышеприведенные изменения. При этом такие изменения могут быть незапланированными и/или представлять собой результат действия специально разработанных мероприятий. Существующие подходы к определению сущности понятия «развитие» дополнены комплексным, структурным и структурно-синергетическим подходами. Отмечено, что типологизация подходов к сущности категории «развитие» будет зависеть, прежде всего, от цели исследования. При исследовании основных законов развития акцентировано внимание на общих чертах с категорией экономической безопасности. Отмечено, что развитие может быть ее объектом, и наоборот – экономическая безопасность может стать объектом развития предприятия. Обосновано, что объекты развития предприятия одновременно являются как объектами экономической безопасности и защиты, так и источником опасности. Предложен тернарный подход к пониманию сущности развития предприятия одновременно как процесса, результата (новое состояние) и ресурса предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, изменение, процесс, развитие, состояние, тернарный подход.

Табл.: 2. Библ.: 56.

Мищук Евгения Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета, налогообложения, публичного управления и администрирования, Криворожский национальный университет (ул. Виталия Матусевича, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

E-mail: tdutybz.077@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4145-3711

«development» are complemented by the integral, structural, as well as structural and synergetic approach. It is noted that the typologization of approaches to the essence of the category «development» will depend, first of all, on the research goal. In studying the basic laws of development, attention is focused on its common features with the category of economic resilience. It is noted that development can be its object, and vice versa- economic resilience can become an object of enterprise development.

Keywords: economic resilience, change, process, development, state, ternary approach.

Tbl.: 2. Bibl.: 56.

Mishchuk Ievgeniia V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation, Public Administration and Administration, Kryvyi Rih National University (11 Vitaliia Matusevycha Str., Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50027, Ukraine)

E-mail: tdutybz.077@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4145-3711

Вступ. Об'єктами економічної безпеки підприємства можна назвати практично всі економічні поняття. Наприклад, на думку Ю. В. Белік, об'єктом економічної безпеки може виступати все те, на що спрямовані дії із забезпечення економічної безпеки: бухгалтерська інформація, комерційна таємниця, інформаційні ресурси, майно та засоби виробництва [1, с. 638]. Однак іншими науковцями цей перелік доповнюється, уточнюється, видозмінюється. Вважаємо, що за такої мультиоб'єктності економічної безпеки підприємства, за певних умов його зовнішнього та внутрішнього середовища, економічного стану й інших обставин одним із найважливіших об'єктів є розвиток підприємства. Проте, як зазначають М. М. Бурмака та Т. М. Бурмака, визначення поняття «розвиток» найчастіше розглядаються вченими в тій площині, в якій вони працюють [2, с. 7], що й актуалізує необхідність подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку завжди були в центрі уваги науковців різних галузей. До основних економічних робіт із розвитку підприємства можна віднести праці багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких: М. М. Бурмака, Т. М. Бурмака [2], В. А. Василенко [3; 11], Й. А. Шумпетер [6], Ю. С. Погорелов [7; 21; 24; 27], Л. О. Жилінська [8], М. Г. Білопольський [9], О. В. Раєвнева [19], В. С. Пономаренко [22; 26], С. П. Дунда [38], В. Ф. Кицяк [55] та ін. Серед авторів робіт, в яких порушені питання місця розвитку підприємства в контексті економічної безпеки, варто зазначити таких учених, як Ю. В. Белік [1], Г. В. Єфімова, С. М. Марущак [18], О. М. Ляшенко [34]. Незважаючи на достатньо серйозні напрацю-

вання перелічених науковців, слід зазначити, що досить велика база знань не призвела до єдиного розуміння поняття «розвиток» та його ролі в контексті мультиоб'єктності економічної безпеки підприємства.

Мета статті полягає у дослідженні змісту поняття «розвиток підприємства» в контексті мультиоб'єктності економічної безпеки з урахуванням тернарного підходу до їх сутності.

Виклад основного матеріалу. У фаховій економічній літературі пропонують розрізняти такі поняття, як «розвиток» та «зростання». Так, вчені В. Василенко [3, с. 14–15] та Р. Акофф [4] зростання пов'язують зі зміною кількісних параметрів, а розвиток – зі зміною якісних параметрів, тобто із переходом на якісно новий рівень; при цьому Р. Акофф зазначає, що зростання може супроводжувати розвиток або спостерігатися без нього; на відміну від зростання, розвиток – це не умова або стан, що визначаються рівнем наявних ресурсів, а процес, в якому збільшуються можливості виробничо-економічної системи задовольняти свої бажання або інших систем та індивідів, пов'язаних з нею [4]. Продовжуючи цю тезу, автори монографії Н. В. Касьянова та інші [5, с. 21] зазначають, що розвиток є якісним явищем і процесом, що не має межі, а також він є зміною, а зростання – кількісним явищем, обчислюваним (має межу), є позитивною зміною можливостей системи задовольняти потреби за рахунок підвищення ефективності використання власних можливостей, а не за рахунок залучення ресурсів ззовні. Автори монографії також зазначають, що процеси розвитку та зростання можуть не співпадати, оскільки перехід кількості в якість відбувається у разі досягнення

певної межі кількісного накопичення, що трапляється за умови сприятливого збігу обставин [5, с. 21].

На розмежування процесу простого відтворення (статика) та процесу розвитку, який порушує і перетворює всю структуру кругообігу в системі (динаміка), указав Й. Шумпетер; при цьому зміст останньої він вбачав у появі нових продуктів, нових методів виробництва, освоєння нових ринків збуту, нових джерел сировини, у виникненні «нових виробничих комбінацій», а розвиток, на його думку, є зсувом стану рівноваги, на відміну від процесу руху, у напрямі стану рівноваги, проте не будь-яка така зміна або зсув, а тільки, по-перше, стихійно виникаюче в економіці і, по-друге, дискретне... [6, с. 52].

На наш погляд, більш доречним є твердження М. Бурмаки та Т. Бурмаки, що в конкретному часовому інтервалі розвиток може бути представлений і як зростання, і як вдосконалення, і як інші види змін, а тому його слід розглядати шляхом застосування системного підходу [2, с. 9]. Характерними рисами розвитку вважають наявність усвідомленої мети, іманентність криз і дискретних стрибків, що зумовлюють нестабільність, а також змістовну неповторюваність етапів розвитку [7, с. 30–34]. Водночас можна зазначити, що Л. Жилінська метою розвитку підприєм-

ства називає забезпечення умов для нарощування продуктивності з використанням об'єкта розвитку нововведення, НДДКР, інновації та інші заходи, спрямовані на постійне зростання підприємства у стратегічній перспективі [8]. Як видно, розвиток і зростання є взаємопов'язаними поняттями і їх, на нашу думку, не слід протиставляти. Зазначимо також, що наведене не є єдиною метою розвитку, інші науковці розрізняють й інші цілі. Слід погодитися із ученим М. Білопольським, що при припиненні задоволення соціально-економічної системи поставленим цілям розвитку вона гине чи трансформується, а замість неї виникають нові, більш життєздатні системи [9].

Л. Мельник досліджує розвиток з позиції ототожнення його з процесом, визначаючи його як «процес постійного переходу від одного рівня гомеостазу до іншого» та пропонує відрізнити процес розвитку від процесів інших змін, ґрунтуючись на одночасній наявності певних властивостей: незворотність, спрямованість і закономірність зміни системи на основі реалізації внутрішньо властивих їй механізмів самоорганізації [10, с. 14].

Отже, окремим підходом до сутності поняття «розвиток підприємства» є підхід, заснований на імперативно-модельному понятті «процес» (табл. 1).

Таблиця 1

Дефініції терміна «розвиток» з імперативним поняттям «процес»

Автор і джерело	Визначення розвитку
1	2
<i>Ототожнення безпосередньо з процесом</i>	
В. Василенко [11, с. 14]	Процес, що не припиняється в часі, плин якого не завжди відбувається постійно і безперервно, часто йде стрибкоподібно з подоланням різних за глибиною та охопленням криз, а не разові перетворення з метою досягнення «найкращого» (а тому й споконвічного) стану системи
Л. Жилінська, О. Розумчук [12, с. 96]	Процес, який не припиняється в часі, триває планомірно, має стрибкоподібний характер, відбувається з використанням як якісних, так і кількісних змін, для переходу різноманітних підсистем на якісно новий рівень завдяки адаптації до факторів внутрішнього і зовнішнього середовища з метою досягнення максимально ефективного стану підприємства
<i>Ототожнення з процесом зростання розмірів підприємства та його показників</i>	
А. Черних [13]	Процес зростання розмірів підприємства та підвищення показників його діяльності шляхом постійного вдосконалення виробництва, оновлення технологій та моделей управління
<i>Ототожнення з процесом формування, накопичення й використання стратегічних здатностей</i>	
О. Коршунова [14, с. 35]	Процес формування, накопичення та використання стратегічних здатностей з метою забезпечення зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції підприємства на ринках праці, капіталу та товарів відповідно до встановлених цілей
<i>Ототожнення з процесом вдосконалення</i>	
Р. Фатхутдінов [15]	Процес вдосконалення системи на основі механізму конкуренції, законів відтворення, розвитку потреб, економії часу, що забезпечує виживання системи
<i>Ототожнення з процесом переходу у новий стан</i>	
В. А. Забродський [16]	Процес переходу у новий якісний стан за рахунок накопичення кількісного потенціалу, зміни та ускладнення структури та складу, в результаті чого накопичується її опір руйнівним впливам зовнішнього середовища та ефективність функціонування
О. Шубравська [17, с. 37]	Процес переходу системи (підприємства) з одного стану в інший, що супроводжується зміною її (його) якісних і кількісних характеристик
Г. Єфімова, С. Марущак [18, с. 44]	Процес послідовних переходів системи господарювання від одного стану до іншого внаслідок незворотних, спрямованих, закономірних змін техніки, технології, організації праці та управління, який залежно від мінливих умов передбачає продукування нових цілей та створення умов для переходу від однієї конкретної мети, досягнутої в процесі функціонування підприємства, до іншої

1	2
<i>Ототожнення з процесом трансформації самого підприємства</i>	
О. Раєвська [19, с. 108]	Процес трансформації відкритої системи (підприємства) в просторі і часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей її (його) існування шляхом формування нової дисипативної структури і переводом її (підприємства) в новий атрактор функціонування
<i>Ототожнення з процесом змін</i>	
В. Василенко [3]	Процес змін, що ведуть до підвищення опірності й життєвості системи, здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища
Н. Мала, О. Грабельська, [20, с. 24]	Процес якісних і кількісних змін господарської діяльності, що дає змогу підприємству підвищувати результативність своєї діяльності шляхом ефективного використання усіх наявних ресурсів
Ю. Погорелов [21, с. 78–79]	Довготривала сукупність процесів кількісних та якісних змін у діяльності підприємства, які приводять до поліпшення його стану шляхом збільшення потенціалу підприємства, адаптації до зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції, що сприяє підвищенню здатності підприємства протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та його життєздатності
В. Пономаренко, О. Тридід, М. Кизим [22, с. 62]	Процес кількісно-якісних змін у системі, ускладнення структури і складу, в результаті чого підвищує її протидію дестабілізаційному впливу зовнішнього середовища і ефективність функціонування
Т. Надтока, Г. Какуніна, О. Мартякова та ін. [23, с. 564–569]	Процес сукупних змін у соціально-економічній системі підприємства, спрямований на його перехід у новий якісно-кількісний стан у часі під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, причому за напрямом він може бути як позитивним, так і негативним

Джерело: сформовано автором на основі [3; 11–23]

Варто зазначити, що у своїх більш пізніх працях, зокрема в [24, с. 32], Ю. С. Погорелов називає розвиток безупинним процесом, що відбувається за штучно встановленою або природною програмою як зміна станів підприємства, кожен з яких є якісно іншим за попередній, через що у підприємства як у більш складної системи виникають, розкриваються та можуть бути реалізовані нові можливості, нові властивості, якості та характерні риси, які сприяють здатності підприємства виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання, що зміцнює його позиціонування в зовнішньому середовищі і підвищує здатність протидіяти його негативним впливам.

З усіх вищенаведених визначень акцентуємо увагу на зв'язку розвитку з адаптацією та опірністю підприємства. Такі вчені, як Е. Коротков, В. Пономаренко, О. Тридід, М. Кизим [25, с. 296; 26, с. 62], пояснюють розвиток як процес змін, що ведуть до підвищення опірності життєвості системи, здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища. У такому контексті є прямий зв'язок розвитку з економічною безпекою підприємства.

Такі вчені, як Ю. Погорелов та А. Білоусова, визначають розвиток підприємств у двох аспектах: не тільки процесному, але ще й результатному, зазначаючи, що розвиток як процес виступає вирішальною частиною результату розвитку [27, с. 27–28]. К. Іванчук теж називає розвиток результатом виникнення та реалізації полівекторних процесів, що є наслідком прояву певних логічних законів і закономірностей [28]. А. Прийма та І. Кулиняк також трактують розвиток підприємства з двох позицій, називаючи їх вузьким і широким розумінням. За першою позицією розвиток підприємства характеризується станом чи результатом зміни його діяльності, переходу підприємства в інший кількісний та якісний стан під впливом чинників внутрішнього та зовнішнього середовища; за другою – незворотним, спрямо-

ваним, закономірним процесом, який є безперервною та послідовною зміною (сукупністю змін) результатів чи станів підприємства в часі та просторі на кількісно й якісно інший за попередній під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовища [29, с. 238–239].

За концепцією Ю. Погорелова, розвиток підприємства має потрійну природу [30, с. 56–75]:

- 1) розвиток як процес є послідовним переходом підприємства від одного стану до іншого за умови, що новий стан за своїми характеристиками та параметрами є більш якісним, досконалим, прогресивним, що зумовлює виникнення в організації нових (неможливих досі) параметрів, властивостей, рис, які можуть супроводжуватись різноматричними організаційними змінами, що дають змогу виконувати підприємству нові функції, види діяльності, а також вирішувати кардинально нові завдання;
- 2) розвиток як результат є якісно новим станом підприємства, що зумовлює нарощення його потенціалу, зростання життєздатності та економічної захищеності, підвищення конкурентоспроможності тощо;
- 3) розвиток як іманентна властивість пояснюється самою природою розвитку, оскільки всі системи відкритого типу (до яких належать підприємства) змінюють свої параметри у контексті актуалізації та адаптації без прямого управлінського впливу.

Розглядаючи розвиток підприємства багатоаспектно, О. Мельник вказує на вищенаведені три аспекти (як у Ю. Погорелова), але під дещо іншим кутом зору: як процес перетворення якісно-кількісних параметрів підприємства, як результуючу характеристику у певних просторово-часових умовах, як іманентну властивість будь-якого під-

приємства, а також додає інші два аспекти: як констатацію незворотності реалізації змін та як динамічну характеристику кожного суб'єкта господарювання [31, с. 261–264]. При цьому О. Мельник наголошує, що розвиток може мати як прогресивний, так і регресивний характер, адже класичний життєвий цикл розвитку підприємства охоплює його створення, зростання, пік діяльності, стагнацію та ліквідацію [31, с. 261–264]. Проте ця теза у наукових джерелах є дискусійною. Зокрема, Т. Янковець і Ю. Нагорна регрес у діяльності підприємства не відносять до розвитку, оскільки, на їх думку, він є антиподом процесу розвитку [32, с. 110]. Невизначеність з цього приводу актуалізує доцільність додаткових досліджень у цьому напрямку.

Звернемо увагу, що оскільки при визначенні сутності поняття «розвиток підприємства» багато уваги приділяється терміну «процес», то надалі вважаємо доцільним з'ясувати і його сутність. У перекладі з латинської мови («processus») процес означає «рух», «хід», «просування вперед», а відповідно до Академічного тлумачного словника української мови [33, с. 343] процес – це послідовна зміна станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком; хід розвитку чого-небудь; сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку.

Отже, погоджуємося з О. Ляшенко, що поняття економічної безпеки та розвитку підприємства своїй орієнтації на процес зобов'язані змінам у часі і просторі [34, с. 99], та з Г. Тарасюк, що «розвиток – ніщо інше як безперервний процес змін» [35, с. 287]. Тому надалі зосередимося на понятті «зміни». Відповідно до Академічного тлумачного словника української мови [36, с. 621] слово «зміна» має кілька значень, зокрема: перехід, перетворення чого-небудь (стану, руху, ознаки, властивості і т. ін.) у щось якісно інше; змінування; заміна кого-, чого-небудь кимось, чимось іншим.

Очевидно, що, розглядаючи зміни, необхідно розрізняти дві площини:

- зміни як прояв перемін у внутрішньому середовищі та/або зовнішньому середовищі підприємства внаслідок дії різних чинників та/або стейкхолдерів;
- зміни як реакція підприємства на вищенаведені зміни. При цьому такі зміни можуть бути незапланованими та/або являти собою наслідок дії спеціально розроблених заходів.

Пропонуємо виділити окремий підхід, за яким поняття «розвиток підприємства» отожднюється зі змінами (табл. 2).

Таблиця 2

Дефініції терміна «розвиток» з імперативним поняттям «зміни»

Автор / джерело	Визначення розвитку
1	2
<i>Ототожнення розвитку безпосередньо зі змінами</i>	
І. Богатирьов [37, с. 78]	Сукупність змін різної економічної природи, цілеспрямованості, інтенсивності, що об'єктивно протікають у соціально-економічній системі під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, а також приводять до переходу і фіксації підприємства в різних організаційно-економічних станах
С. Дунда [38, с. 74]	Сукупність спрямованих, інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються на підприємстві внаслідок протиріч у внутрішньому середовищі та впливів факторів зовнішнього середовища
А. Пушкар [39, с. 124–129]	Такий тип змін, який підвищує ступінь організованості системи
Е. Коротков [40, с. 31]	Сукупність змін, що ведуть до появи нової якості і зміцнюють життєстійкість системи, її здатність протистояти руйнівним впливам зовнішнього середовища
<i>Ототожнення зі зміною характеристик</i>	
І. Афанасьєв, В. Рогожин, В. Рудика [41, с. 27]	Об'єктивна зміна тільки якісних характеристик системи, спричинених як фундаментальними законами природи, так і закономірностями функціонування конкретних систем
Ю. Плугіна [42, с. 193]	Набуття нових якостей і зміна кількісних і структурних характеристик техніко-технологічних, організаційно-комунікаційних, фінансово-економічних ресурсів на основі ефективного використання інтелектуально-кадрових ресурсів та інформаційних технологій
<i>Ототожнення зі зміною самого підприємства</i>	
Т. Янковець, Ю. Нагорна [32, с. 110]	Сукупність кількісних, якісних і структурних змін підприємства під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, у результаті чого воно підтримує свою життєздатність, нарощує власний потенціал, підвищує гнучкість та адаптивність до умов господарювання, а також досягає і підтримує конкурентні переваги у довгостроковій перспективі
<i>Ототожнення розвитку зі зміною діяльності</i>	
Ю. Аніскін [43, с. 141]	Цілеспрямована зміна діяльності для переходу на більш високий якісний рівень виконуваних функцій, структури організації, на випуск нової продукції
М. Кушнер, Е. Карлина [44, с. 114]	Послідовна зміна сфер діяльності, закономірно викликана як реактивною, так і проактивною реакцією менеджменту на вплив внутрішнього і зовнішнього середовища з метою досягнення стабільного й ефективного стану всіх елементів господарюючих суб'єктів

1	2
<i>Ототожнення розвитку зі зміною стану підприємства</i>	
Р. Побережний [45, с. 90]	Спрямована зміна якісного стану організації, її структури, складу або властивостей, кількісних чи якісних змін елементів організації.
Н. Цопа [46, с. 179–180]	Спрямована, закономірна зміна стану підприємства, якому притаманні властивості заощадження і зростання значень якості функціонування підприємства вище порога безпеки, темпів приросту якості функціонування підприємства не нижче щодо приросту економіки і конкретного ринкового оточення
Л. Базилевич [47, с. 14]	Зміна стану підприємства на більш прогресивний якісний перетворення, що призводять до істотного підвищення ефективності діяльності підприємства
<i>Ототожнення зі зміною траєкторії руху</i>	
Й. Шумпетер [6, с. 142]	Зміна траєкторії руху, зсування стану рівноваги, перехід економічної системи від заданого на певний момент часу центру рівноваги до іншого, постійна адаптація економіки до мінливого центру рівноваги, здійснення нових комбінацій факторів виробництва

Джерело: сформовано автором на основі [6; 32; 37–47]

Отже, як і терміни розвитку, засновані на імперативному понятті «процес», дефініції з основою «зміни» теж пов'язані з адаптацією, а також із здатністю до протистояння, досягнення конкурентних переваг і безпекою.

Зауважимо, що визначення Й. Шумпетера є достатньо комплексним і, окрім зміни траєкторії руху, передбачає ряд інших характеристик, серед яких перехід економічної системи від заданого на певний момент часу центру рівноваги до іншого [6, с. 142]. Близький погляд у науковця В. Верба, у якого під розвитком підприємства розуміється перехід системи господарювання в новий стан внаслідок незворотних, спрямованих, закономірних змін техніки, технології, організації праці та управління [48].

Отже, серед дефініцій розвитку, заснованих на понятті «зміна», відсутній однозначний погляд на те, що ж саме змінюється: стан підприємства, його діяльність, безпосередньо воно саме чи щось інше.

Водночас можна виділити третій напрямок, згідно з яким розвиток визначають одночасно і як процес, і як зміни. Наприклад, згідно з поглядами Р. Акоффа, «розвиток – це категорія діалектики, що виражає процес руху, зміни матеріальних і духовних систем» [49]. Комплексний підхід, що характеризує намагання більш широко охарактеризувати термін «розвиток», можна відмітити у О. В. Равневої, яка також визначає його одночасно як зміну та процес: «трансформаційна зміна підприємством свого якісного стану, унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі та часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури і переведенням його в новий аттрактор (одна з альтернативних траєкторій розвитку підприємства) функціонування» [19, с. 108]. Зазначимо, що з позиції менеджменту зміна – це поступовий або ступінчастий процес переходу підприємства на новий рівень з використанням наявних ідей та концепцій [50, с. 63]. Вони можуть виступати умовами розвитку (поряд з удосконаленням, єдністю та зумовленістю наступного, більш досконалого стану попереднім недосконалим) [7, с. 30–34]. Водночас розвиток може бути необхідною умовою функціонування підприємства [51].

Такі вчені, як Ю. Погорелов, А. Білоусова процес розвитку підприємства з будь-яким видом діяльності лише щодо однієї конкретної зміни розглядають у такій хронологічній послідовності [27, с. 30]:

- розхитування наявного стану підприємства, про що свідчать відповідні ознаки (при цьому науковці наводять тільки негативні ознаки: зменшення попиту, збільшення кількості претензій, погіршення іміджу підприємства внаслідок негативних відгуків відвідувачів, збільшення кількості конфліктів у колективі працівників і з відвідувачами тощо);
- порушення рівноваги підприємства та перехід до нового стану (такий перехід за характером різний: детермінований, імовірнісний, біфуркаційний або зі зворотним зв'язком, еволюційний або революційний, керований або хаотично спонтанний, цілеспрямований або багатовекторний тощо);
- адаптація до нового стану, призначенням якої є приведення внутрішнього середовища підприємства відповідно до його нового стану, до нових умов діяльності;
- стабілізація, яка передбачає затухання коливань у системі підприємства, усунення неузгодженостей тощо;
- закріплення нових умов діяльності, для чого склад і структура внутрішнього середовища, відносин усередині підприємства трансформуються у незмінні та постійні [27, с. 31].

На увагу заслуговує твердження Ю. Погорелова та А. Білоусової (з яким ми погоджуємося в частині ієрархичності розвитку): у зв'язку з тим, що зміни в процесі розвитку підприємства здійснюються не одночасно, то кожна зміна буде проходити всі етапи структури, навіть якщо в сукупності ці зміни складають зміну більш високого порядку, тобто матиме місце ієрархічна паралельність етапів щодо різних змін, що дозволяє сформувати ієрархічну структуру процесу розвитку підприємства у вигляді сукупності змін, кожна з яких знаходиться на певному етапі хронологічної структури [27, с. 31].

Дискусійною вважаємо кожну з характеристик категорії «розвиток», приведених у роботах В. Василенко та В. Сердюк: набуває можливості до саморуку; відображає зміни явищ під впливом внутрішніх протиріч; зовнішні фактори не викликають руху, а лише модифікують його; здійснюється переважно шляхом свідомих, цілеспрямованих перетворень об'єкта розвитку; безперервний у часі процес; рух відбувається по спіралі [3, с. 14; 52, с. 18].

Таким чином, на основі проведеного теоретичного аналізу дефініції терміна «розвиток» вважаємо, що класифікація підходів до їх групування, яка ґрунтується на імперативних поняттях «процес» або «зміна», потребує додаткового дослідження. Це пояснюється рядом причин, основною з яких є лексична взаємопов'язаність самих цих понять. Іншою важливою причиною є те, що існують такі види, типи процесів, які не можна назвати змінами: наприклад – це конкретні бізнес-процеси, процеси планування, процес контролю, процес прийняття рішень, процес управління капіталом, процеси ресурсозбереження та інші. У цьому випадку зміни більш доцільно, на нашу думку, розглядати як результати реалізації і впровадження цих бізнес-процесів.

У науковій літературі існують й інші визначення терміна «розвиток», які, на наш погляд, доречно віднести до структурного та структурно-синергетичного підходів. Прикладом першого може слугувати визначення, надане в роботі вченого В. Кифяк: «динамічна система взаємодіючих підсистем, передумов, факторів і принципів, які формують вектор кількісних і якісних змін функціонування підприємством, спрямованих на досягнення пріоритетів» [53, с. 193]. Прикладом другого підходу вважаємо визначення О. Юшкевич: «впорядкованість, узгодженість, взаємодія більш або менш диференційованих або автономних частин цілого, зумовлені його будовою, з метою досягнення кращого поєднання елементів структури, що посилює, підвищує вихідні показники системи порівняно з показниками попереднього етапу її функціонування, тобто сприяє вилученню потенційної енергії в новому стані» [54, с. 182]. Крім цього, пропонуємо розглядати відновлювальний підхід до визначення сутності розвитку. До нього, як приклад, вважаємо доцільним віднести визначення розвитку підприємства, яке сформулювали М. Мескон та інші вчені: довгострокова програма вдосконалення можливостей вирішувати різні проблеми і здатність до відновлення, особливо шляхом підвищення ефективності управління культурою організації [55, с. 483].

Зазначимо думку таких учених, як М. Бурмака та Т. Бурмака: наявні визначення характеризують розвиток шляхом порівняння з іншими близькими категоріями, вони являють собою наявний приклад того, що такі визначення є лише необхідними, але недостатніми, і обумовлено це глибоким зв'язком, взаемовизначеністю, взаємодоповненістю усіх понять, пов'язаних з уявленнями про розвиток [2, с. 9].

Висновок. Отже, типологізація підходів до сутності категорії «розвиток» залежатиме, насамперед, від мети дослідження. Можна привести багато класифікаційних ознак, згідно з якими диференціювати наявні дефініції розвитку, але, на наш погляд, це ще більше ускладнить його сприй-

няття. Більш важливим вважаємо розуміння його зв'язку, місця та ролі в системі інших понять. Так, погоджуючись з думкою С. Дунди, що основними законами розвитку є: закон онтогенезу, композиції і пропорційності, самозбереження, конкуренції, ефект масштабу, перехід на нові наукові підходи і принципи, синергії, впорядкованості [38], ми звертаємо увагу на спільні риси з категорією економічної безпеки. Як зазначено нами вище, розвиток може бути її об'єктом. З іншого боку, процес розвитку, на думку О. Равневої, є середовищем, у якому протікає процес функціонування [19]. Однак, окрім цього, розвиток підприємства може виступати як один із його нетрадиційних видів ресурсів. Своєю чергою, економічна безпека може виступати об'єктом розвитку і при цьому, на наш погляд, вона характеризує створення поступових еволюційних змін за умов недопущення активізації ризиків і загроз через розвиток підприємства. Крім того, як економічна безпека підприємства, так і його розвиток характеризуються складною ієрархічною структурою та мають власні спільні й відмінні об'єкти. Вважаємо, що розвиток повинен здійснюватися від менш безпечного стану (або взагалі від небезпечного економічного стану) до більш безпечного стану підприємства. Важливим у методичному плані аспектом є те, що об'єкти розвитку підприємства водночас являються як об'єктами його економічної безпеки й захисту, так і джерелом небезпеки. За визначенням Л. Абалкіна небезпека у загальному розумінні являє собою об'єктивно наявну можливість негативно вплинути на соціальний організм, внаслідок чого його розвиток набуває негативної динаміки чи погіршення параметрів (характер, темп, форми й інші) [56]. Це додатково підтверджує необхідність безпеки розвитку. Проведений теоретичний аналіз дозволяє також виокремити тернарний підхід до розуміння сутності розвитку підприємства одночасно як процесу, результату (нового стану) та ресурсу підприємства. Оцінювання розвитку як такої триєдиної категорії є напрямком подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белік Ю. В. Теоретичні засади економічної безпеки підприємств: сутність, значення та забезпечення. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1 (40). С. 636–640.
2. Бурмака М. М., Бурмака Т. М. Управління розвитком підприємства на прикладі підприємств будівельної галузі: монографія. Харків: ХНАДУ, 2011. 204 с.
3. Василенко В. А. Диагностика устойчивого развития предприятий: монография. Киев: Центр учеб. лит., 2005. 187 с.
4. Акофф Р., Магидсон Д., Эддисон Г. Идеализированное проектирование. Как предотвратить завтрашний кризис сегодня. Создание будущего организации. Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2007. 320 с.
5. Моделирование системы развития машинобудовного предприятия: монография / [Н. В. Касьянова, Н. В. Вецпура, Д. В. Солоха, К. В. Сотнікова, О. В. Єлетенко]. Донецьк: ДонУЕП, 2010. 260 с.
6. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / под ред. А. Г. Милейковско-го. М.: Прогресс, 1982. 456 с.

7. Розвиток потенціалу підприємства в умовах економіки знань : монографія / за заг. ред. А. Е. Воронкової, Ю. С. Погорєлова. Луганськ : Ноулідж, 2012. 380 с.
8. Жилінська Л. О. Теорія, методологія, практика управління розвитком промислових підприємств : монографія. Маріуполь : ПДТУ, 2015. 429 с.
9. Белопольский Н. Г. Энвайроника – наука будущего развития человечества : монография. Донецк : ИЭП НАН Украины, АЭН Украины, 2007. 436 с.
10. Социально-экономический потенциал устойчивого развития : учебник / под ред. Л. Мельника, Л. Хенса (Бельгия). Сумы : Университет. кн., 2007. 1120 с.
11. Василенко В. А. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монография. Киев : ЦУЛ, 2005. 648 с.
12. Жилінська Л. О., Розумчук О. О. Теоретичні аспекти щодо управління розвитком підприємства. *Управління економікою: теорія та практика*. 2014. № 2014. С. 94–106.
13. Черных А. В. Механизм устойчивого развития предприятия в период активной инвестиционной деятельности : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Белгород, 2006. 20 с.
14. Коршунова Е. Д. Моделирование процесса адаптивного управления организационным развитием предприятия. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2004. № 2. С. 34–39.
15. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации : учебник. М. : ЭКСМО, 2005. 544 с.
16. Забродский В. А., Кизим Н. А. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем. Харьков : Бизнес Информ, 2000. 72 с.
17. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрямки дослідження. *Економіка України*. 2005. № 1. С. 36–42.
18. Єфімова Г. В., Марущак С. М. Планування безпечного розвитку підприємства на основі результатів діагностики рівня його економічної безпеки. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 3. С. 43–49.
19. Раєвська О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. 496 с.
20. Мала Н. Т., Грабельська О. В. Економічний розвиток підприємства: планування та моделювання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 739 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 22–28.
21. Погорєлов Ю. С. Розвиток підприємства: поняття та види. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 88. С. 75–81.
22. Пономаренко В. С., Пушкар О. І., Тридід О. М. Стратегічне управління розвитком підприємства : навч. посіб. Харків : ХДЕУ, 2002. 640 с.
23. Соціальний розвиток промислового підприємства та механізми його управління // Управлінські технології у рішенні сучасних проблем розвитку соціально-економічних систем : монографія / за заг. ред. О. В. Мартякової. Донецьк : Вид-во ДонНТУ, 2011. 744 с.
24. Погорєлов Ю. С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Вип. 27, т. 1. С. 30–34.
25. Коротков Э. М. Антикризисное управление : учеб. пособие / под ред. Э. М. Короткова. М. : ИНФРА-М, 2000. 432 с.
26. Пономаренко В. С., Тридід О. М., Кизим М. О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2003. 328 с.
27. Погорєлов Ю. С., Білоусова А. Ю. Розвиток підприємств санаторно-курортного комплексу України: особливості процесу. *Економіка і регіон*. 2017. № 4 (65). С. 26–32.
28. Іванчук К. О. Теоретичні підходи до визначення сутності категорії «розвиток підприємства». *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*. 2012. С. 231–239.
29. Прийма Л. Р., Кулиняк І. Я. Розвиток підприємства: сутність поняття. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.10. С. 236–241.
30. Погорєлов Ю. С. Природа, рушійні сили та способи розвитку підприємства : монографія. Харків : АдвАТМ, 2010. 352 с.
31. Мельник О. Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій : монографія. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2010. 344 с.
32. Янковець Т. М., Нагорна Ю. А. Теоретичні аспекти розвитку підприємств у сучасних умовах. *Вісник КНУТД. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 2 (85). С. 108–113.
33. Словник української мови. Академічний тлумачний словник : в 11 т. Т. 8. Київ : Наукова думка, 1977. 928 с.
34. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Київ : НІСД, 2015. 348 с.
35. Тарасюк Г. М. Управління змінами в системі управління підприємством. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. 2010. № 2 (52). С. 287–291.
36. Словник української мови. Академічний тлумачний словник : в 11 т. Т. 3. Київ : Наукова думка, 1972. 744 с.
37. Богатирьов І. О. Ефективність розвитку підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. Вип. 7–8 (26–27). С. 73–79.
38. Дунда С. П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства». *Проблеми підвищення інфраструктури*. 2011. Вип. 32. С. 70–75.
39. Пушкар А. І., Тридід А. Н. Стратегічне управління розвитком підприємства. *Бизнес Информ*. 1999. № 11–12. С. 124–129.
40. Коротков Э. М. Концепция менеджмента : учеб. пособие. М. : Издательско-консалтинговая компания «ДЕКА», 1997. 304 с.
41. Афанасьев И. В., Рогожин В. Д., Рудика В. И. Управление развитием предприятия : монография. Харьков : ИНЖЭК, 2003. 184 с.
42. Плугіна Ю. А. Інтелектуальний розвиток: сутність поняття. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 36. С. 193–196.
43. Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / под ред. О. Ф. Балацкого. Сумы : Университет. кн., 2006. 973 с.
44. Кушнер М. А., Карлина Е. П. Концептуальные основы управления развитием предприятия. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Экономика и менеджмент»*. 2011. № 21 (238). С. 112–117.
45. Побережний Р. О. Основні напрямки розвитку підприємств машинобудування. *Вісник національного технічного університету «ХПІ»*. 2012. №13. С. 90–100.
46. Цопа Н. В. Теоретические аспекты развития промышленных предприятий. *Европейский вектор экономического развития*. 2009. № 2 (7). С. 177–185.
47. Базилевич Л. А. Автоматизация организационного проектирования. Львов : Машиностроение, 1989. 176 с.
48. Верба В. А., Гребешкова О. М. Управління розвитком компанії : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2011. 482 с.

49. Акофф Р. Акофф о менеджменте. СПб. : Питер, 2002. 448 с.

50. Назарчук Т. В., Косіюк О. М. Менеджмент організацій : навч. посіб. Київ : Центр учбової літ., 2015. 560 с.

51. Івченко Є. А. Трансформація як поняття та підходи до його розуміння в економічному контексті. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5827>

52. Сердюк В. Н. Теоретические основы управления стратегическим развитием субъектов реального сектора экономики. *Економіка і організація управління*. 2008. № 4. С. 13–27.

53. Кифяк В. Ф. Теоретичні основи визначення категорії «розвиток підприємства». *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8. Ч. 2. С. 190–194.

54. Юшкевич О. О. Систематизація поглядів до теорії розвитку підприємства як відкритої системи. *Вісник Житомирського державного технологічного університету: науковий журнал [Серія : Економічні науки]*. 2011. № 2 (56). Ч. 2. С. 179–183.

55. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента : монография. М. : Дело, 1994. 680 с.

56. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 4–13.

REFERENCES

Abalkin, L. "Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение" [Russia's economic security: threats and their reflection]. *Voprosy ekonomiki*, no. 12 (1994): 4-13.

Afanasev, I. V., Rogozhin, V. D., and Rudika, V. I. *Upravleniye razvitiyem predpriyatiya* [Management of enterprise development]. Kharkiv: INZhEK, 2003.

Akoff, R. *Akoff o menedzhmente* [Ackoff on management]. St. Petersburg: Piter, 2002.

Akoff, R., Magidson, D., and Eddison, G. *Idealizirovannoye proektirovaniye. Kak predotvratit zavtrashniy krizis segodnya. Sozdaniye budushchego organizatsii* [Idealized design. How to prevent tomorrow's crisis today. Creating a future organization]. Dnepropetrovsk: Balans Biznes Buks, 2007.

Bazilevich, L. A. *Avtomatizatsiya organizatsionnogo proektirovaniya* [Automation of organizational design]. Lviv: Mashinostroyeniye, 1989.

Belopolskiy, N. G. *Environika - nauka budushchego razvitiya chelovechestva* [Environika - the science of the future development of mankind]. Donetsk: IEP NAN Ukrainy; AEN Ukrainy, 2007.

Bieliuk, Yu. V. "Teoretychni zasady ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv: sutnist, znachennia ta zabezpechennia" [Theoretical principles of economic security of enterprises: essence, value and provision]. *Molodyi vchenyi*, no. 12.1 (40) (2016): 636-640.

Bohatyryov, I. O. "Efektivnist rozvytku pidpriemstv" [Efficiency of enterprise development]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 7-8 (26-27) (2006): 73-79.

Burmaka, M. M., and Burmaka, T. M. *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva na prykladі pidpriemstv budivelnoi haluzi* [Management of enterprise development on the example of enterprises of the construction industry]. Kharkiv: KhNADU, 2011.

Chernykh, A. V. "Mekhanizm ustoychivogo razvitiya predpriyatiya v period aktivnoy investitsionnoy deyatel'nosti" [The mechanism of sustainable development of the enterprise in the period of active investment activity]: *avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk. : 08.00.05*, 2006.

Dunda, S. P. "Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia «rozvytok pidpriemstva»" [Theoretical approaches to the

definition of «enterprise development»]. *Problemy pidvyshchennia infrastruktury*, no. 32 (2011): 70-75.

Ekonomicheskii potentsial administrativnykh i proizvodstvennykh sistem [The economic potential of administrative and production systems]. Sumy: Universitet. kn., 2006.

Fatkhutdinov, R. A. *Upravleniye konkurentosposobnostyu organizatsii* [Management of competitiveness of the organization]. Moscow: EKSMO, 2005.

Ivanchuk, K. O. "Teoretychni pidkhody do vyznachennia сутності категорії «розвиток підприємства»" [Theoretical approaches to the definition of the essence of the category «enterprise development»]. *Stratehiia i mekhanizmy rehuliuвання promyslovoho rozvytku*, 2012 (2012): 231-239.

Ivchenko, Ye. A. "Transformatsiia yak poniattia ta pidkhody do yoho rozuminnia v ekonomichnomu konteksti" [Transformation as a concept and approaches to its understanding in the economic context]. *Efektivna ekonomika*. 2015. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5827>

Kasianova, N. V. et al. *Modeliuвання systemy rozvytku mashynobudivnoho pidpriemstva* [Modeling of the development system of the machine-building enterprise]. Donetsk: DonUEP, 2010.

Korotkov, E. M. *Antikrizisnoye upravleniye* [Crisis management]. Moscow: INFRA-M, 2000.

Korotkov, E. M. *Kontseptsiya menedzhmenta* [The concept of management]. Moscow: Izdatel'sko-konsaltingovaya kompaniya «DEKA», 1997.

Korshunova, Ye. D. "Modelirovaniye protsessа adaptivnogo upravleniya organizatsionnym razvitiyem predpriyatiya" [Modeling the process of adaptive management of organizational development of the enterprise]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 2 (2004): 34-39.

Kushner, M. A., and Karlina, Ye. P. "Kontseptualnyye osnovy upravleniya razvitiyem predpriyatiya" [Conceptual basics of enterprise development management]. *Vestnik YuUrGU. Seriya «Ekonomika i menedzhment»*, no. 21 (238) (2011): 112-117.

Kyfiak, V. F. "Teoretychni osnovy vyznachennia katehорії «rozvytok pidpriemstva»" [The theoretical basis for determining the category of «enterprise development»]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 2, no. 8 (2011): 190-194.

Liaschenko, O. M. *Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [Conceptualization of management of economic safety of the enterprise]. Kyiv: NISD, 2015.

Mala, N. T., and Hrabelska, O. V. "Ekonomichnyi rozvytok pidpriemstva: planuvannia ta modeliuвання" [Economic development of the enterprise: planning and modeling]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, no. 739 : Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku (2012): 22-28.

Melnyk, O. H. *Systemy diahnozyky diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv: polikryterialna kontseptsii ta instrumentarii* [Systems of diagnostics of activity of machine-building enterprises: polycrystalline concept and tools]. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki, 2010.

Meskon, M., Albert, M., and Khedouri, F. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of management]. Moscow: Delo, 1994.

Nazarchuk, T. V., and Kosiiuk, O. M. *Menedzhment orhanizatsii* [Management of Organizations]. Kyiv: Tsentр uchbovoi lit., 2015.

Pluhina, Yu. A. "Intelektualnyi rozvytok: сутність поніаття" [Intellectual development: the essence of the concept]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 36 (2011): 193-196.

Poberezhnyi, R. O. "Osnovni napriamky rozvytku pidpriemstv mashynobudivannia" [Main directions of development of

mechanical engineering enterprises]. *Visnyk natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*, no. 13 (2012): 90-100.

Pohorelov, Yu. S. *Pryroda, rusihiini syly ta sposoby rozvytku pidpriemstva* [Nature, driving forces and ways of enterprise development]. Kharkiv: AdvATM, 2010.

Pohorelov, Yu. S., and Bilousova, A. Yu. "Rozvytok pidpriemstv sanatorno-kurortnoho kompleksu Ukrainy: osoblyvosti protsesu" [Development of enterprises of the sanatorium and resort complex of Ukraine: features of the process]. *Ekonomika i rehion*, no. 4 (65) (2017): 26-32.

Pohorielov, Yu. S. "Katehoriia rozvytku ta yii ekspleinarnyi bazys" [Category of development and its explanational basis]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, vol. 1, no. 27 (2012): 30-34.

Pohorielov, Yu. S. "Rozvytok pidpriemstva: poniattia ta vydy" [Enterprise development: concepts and types]. *Kultura narodov Prichernomorya*, no. 88 (2006): 75-81.

Ponomarenko, V. S., Pushkar, O. I., and Trydid, O. M. *Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpriemstva* [Strategic management of enterprise development]. Kharkiv: KhDEU, 2002.

Ponomarenko, V. S., Trydid, O. M., and Kyzym, M. O. *Stratehiia rozvytku pidpriemstva v umovakh kryzy* [Strategy of enterprise development in the conditions of crisis]. Kharkiv: INZhEK, 2003.

Pryima, L. R., and Kulyniak, I. Ya. "Rozvytok pidpriemstva: sutnist poniattia" [Enterprise development: the essence of the concept]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 22.10 (2012): 236-241.

Pushkar, A. I., and Trided, A. N. "Strategicheskoye upravleniye razvitiyem predpriyatiya" [Strategic management of enterprise development]. *Biznes Inform*, no. 11-12 (1999): 124-129.

Raievnieva, O. V. *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli* [Management of enterprise development: methodology, mechanisms, models]. Kharkiv: VD «INZhEK», 2006.

Rozvytok potentsialu pidpriemstva v umovakh ekonomiky znan [Development of the enterprise's potential in the knowledge economy]. Luhansk: Noulidzh, 2012.

"Sotsialnyi rozvytok promyslovoho pidpriemstva ta mekhanizmy yoho upravlinnia" [Social development of the industrial enterprise and mechanisms of its management]. In *Upravlinski tekhnolohii u rishenni suchasnykh problem rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system* Donets'k: Vyd-vo DonNTU, 2011.

Serdyuk, V. N. "Teoreticheskiye osnovy upravleniya strategicheskimi razvitiyem subektov realnogo sektora ekonomiki" [Theoretical bases of management of the strategic development of the subjects of the real sector of the economy]. *Ekonomika i orhantzatsiia upravlinnia*, no. 4 (2008): 13-27.

Shubravska, O. "Stalyi ekonomichnyi rozvytok: poniattia i napriamky doslidzhennia" [Sustainable economic development: the concept and direction of research]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 1 (2005): 36-42.

Shumpeter, Y. A. *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya: issledovaniye predprinimatelskoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla koniunktury* [Theory of economic development: a study of entrepreneurial profits, capital, credit, interest and business cycle]. Moscow: Progress, 1982.

Slovyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tlumachnyi slovyk [Dictionary of the Ukrainian language. Academic Explanatory Dictionary], vol. 8. Kyiv: Naukova dumka, 1977.

Slovyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tlumachnyi slovyk [Dictionary of the Ukrainian language. Academic Explanatory Dictionary], vol. 3. Kyiv: Naukova dumka, 1972.

Sotsialno-ekonomicheskii potentsial ustoychivogo razvitiya [Socio-economic potential of sustainable development]. Sumy: Universitet. kn., 2007.

Tarasiuk, H. M. "Upravlinnia zminamy v systemi upravlinnia pidpriemstvom" [Management of changes in the enterprise management system]. *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky*, no. 2 (52) (2010): 287-291.

Tsopa, N. V. "Teoreticheskiye aspekty razvitiya promyshlennykh predpriyatiy" [Theoretical aspects of the development of industrial enterprises]. *Yevropeiskiy vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 2 (7) (2009): 177-185.

Vasilenko, V. A. *Diagnostika ustoychivogo razvitiya predpriyatiy* [Diagnostics of sustainable development of enterprises]. Kyiv: Tsentru ucheb. lit., 2005.

Vasilenko, V. A. *Menedzhment ustoychivogo razvitiya predpriyatiy* [Management of sustainable development of enterprises]. Kyiv: TsUL, 2005.

Verba, V. A., and Hrebeshkova, O. M. *Upravlinnia rozvytkom kompanii* [Management of company development]. Kyiv: KNEU, 2011.

Yankovets, T. M., and Nahorna, Yu. A. "Teoretychni aspekty rozvytku pidpriemstv u suchasnykh umovakh" [Theoretical aspects of enterprise development in modern conditions]. *Visnyk KNUTD. Seriya «Ekonomichni nauky»*, no. 2 (85) (2015): 108-113.

Yefimova, H. V., and Marushchak, S. M. "Planuvannya bezpechnoho rozvytku pidpriemstva na osnovi rezultativ diahnosyky rivnia yoho ekonomichnoi bezpeky" [Planning a safe enterprise development based on the results of diagnosing the level of its economic security]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 3 (2013): 43-49.

Yushkevych, O. O. "Systematyzatsiia pohliadiiv do teorii rozvytku pidpriemstva yak vidkrytoi systemy" [Systematization of views on the theory of enterprise development as an open system]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, vol. 2, no. 2 (56) (2011): 179-183.

Zabrodskiy, V. A., and Kizim, N. A. *Razvitiye krupnomasshtabnykh ekonomiko-proizvodstvennykh sistem* [The development of large-scale economic production systems]. Kharkiv: Biznes Inform, 2000.

Zhylynska, L. O. *Teoriia, metodolohiia, praktyka upravlinnia rozvytkom promyslovykh pidpriemstv* [Theory, methodology, practice of management of development of industrial enterprises]. Mariupol: PDTU, 2015.

Zhylynska, L. O., and Rozumchuk, O. O. "Teoretychni aspekty shchodo upravlinnia rozvytkom pidpriemstva" [Theoretical aspects of management of enterprise development]. *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka*, no. 2014 (2014): 94-106.